

Klasszikus héber nyelv 4.: Szintaxis

BBN-HEB11-204

Biró Tamás

A mondategység, az egyszerű mondat.

2022. november 23.

Ismétlés a mai órára

Az elsőéves anyagból

- ה"ל és ל"א igék mind a hét igeörzsben

Ismétlés a következő órára

Az elsőéves anyagból

- י"ע és י"ע igék mind a hét igeörzsben

*December 7-e: online óra,
várom a **10 perces**
kiselőadásait!*

Témaválasztás házi dolgozatra

Mondategységek
(tagmondatok, clauses)

(Arnold & Choi 5.1)

Nyelvi szintek

• Szó (*word*): *bo* 'in him' *bokor* *bokrot* *ő*

• Szókapcsolat (szószerkezet, szintagma; *phrase*)

• Mondategység (tagmondat, *clause*): alany + állítmány (+ egyebek)

„Három szép bokrot látott”

„amikor elhaladtam mellette”

Szókapcsolatok kombinációjából jön létre. Egy elemi állítást („predikációt”) fejez ki.

• Mondat (*sentence / utterance*): egy vagy több mondategység

Amikor elhaladt_j mellettük_i, és rájuk_i nézett_j, három szép bokrot_{i/k} látott_j.”

Nyelvi szintek a szó szintje felett

*Nehéz jól védhető
és elég általános
definíciókat adni...*

- Szókapcsolat:

Az atomi nyelvi jelekből (morféma, szó) felépített, komplexebb egységek.

De még mindig egyetlen entitást, cselekvést, tulajdonságot stb. fejeznek ki.

- Mondategység:

Egy elemi állítást fejez ki az alanyra / topikra vonatkozóan. *(1 alany + 1 állítmány)*

- Mondat:

Diskurzus, szöveg elemi egysége, amely egy elemi vagy komplexebb állítást tartalmaz.

- Diskurzus, szöveg...

Arnold és Choi, p. 164

*Figyelem, a tankönyvünk
a hagyományos magyar
nyelvtani terminológiától
eltérő terminológiát használ!*

*Figyelem, más könyvek megint
más terminológiát használnak!*

A magyar nyelvtanétól eltérő terminológia:

- *Simple sentence* („egyszerű mondat”): egy mondategység
- *Compound sentence*: több, egymás mellé rendelt mondategység
- *Complex sentence*: fölé- és alárendelt mondategységekből áll

Mondategységek (tagmondatok, *clauses*)

- Egy elemi állítás: valakiről, valamiről (alanyról/topikról) teszünk egy állítást.

alany + állítmány vagy *topik + komment*

- Egy állítás vagy kettő?

(1) *Sámuel elment, és lefeküdt a helyén.* (1Sám 3:9)

Magyar helyesírás:

- a. Sámuelről teszünk egy állítást, amely történetesen összetett:
Sámuel [elment és lefeküdt a helyén].

→ *nincs vessző*

- b. Két állítás, amelyek történetesen ugyanarról a személyről szólnak + ellipszis:
[Sámuel_i elment], és [____i lefeküdt a helyén].

→ *van vessző*

Mondategységek (tagmondatok, *clauses*)

- Egy elemi állítás: valakiről, valamiről (alanyról/topikról) teszünk egy állítást.

alany + állítmány

vagy

topik + komment

- Miből áll az állítás?

- Aki/amiről az állítást tesszük [alany / topik: vö. (3)]
- Az állítás, amit róla teszünk (állítmány / komment)
 - Igei állítmány vö. (1)
 - Névszói, ill. igei-névszói állítmány vö. (2)

- Az állítás ideje, aspektusa, modalitása, stb.: múltbeli? ismétlődő? feltételes? kívánatos, ha bekövetkezne? kérdés? Ezeket határozók és mondatmódosítók, partikulák, finit ige, szórend vagy egyéb nyelvtani megoldások fejezhetik ki.
vö. (4) és (5)

- (1) A kert – virágba borult.
- (2) A kert – virágokkal teli.
- (3) A kertben – sok virág van.
- (4) A kert, állítólag / ezután / minden évben virágba borult.
- (5) A kert boruljon virágba!

Arnold & Choi 3.4: *non-finit* alakok

- Non-finit tagmondatok
- Sém peula

Finit és non-finit mondategységek

- Finit tagmondatok

וַיְהִי וְלַעֲתָהּ הָעָרָב וַיָּקָם דָּוִד מֵעַל מִשְׁכָּבוֹ וַיִּתְהַלֵּךְ עַל-גִּגַּי בֵּית-הַמֶּלֶךְ וַיִּרְא אִשָּׁה רֹחֶצֶת מֵעַל הַגֵּג וְהָאִשָּׁה טוֹבַת מְרֵאָה מְאֹד:

- Figyeljük meg: VSO, valamint eltérés a VSO szórendtől alanyváltáskor.

- Non finit tagmondatok:

וַיְהִי בְּשִׁמּוֹר יוֹאָב אֶל-הָעֵיר

Iskolai nyelvtanírási hagyomány: שִׁמּוֹר egy főnév(i igenév), időhatározó egy egyszerű mondatban, amelynek van birtokos jelzője és tárgya.

Kortárs megközelítés: ez egy non-finit tagmondat, alannyal és tárggyal.

Az ige morfológiája

ISMÉTLÉS

Morfológia:

- Derivációs (képzési) morfológia

*Egy hónapja: vajon az IGETÖRZSEK RENDSZERE
a derivációs morfológiához tartozik?*

Lehetséges érvek: produktivitás és transzparencia.

- Inflexiós (ragozási) morfológia: igeragozási paradigma (*conjugation*):

- Idő/aspektus, mód,

*a cselekvés egészére
vonatkozó információ*

- szám, személy (és nem, stb.) szerinti paradigma

*egyeztetés valamely
vonzattal (pl. alannyal)*

De vö. magyar: látom, látok, látlak.

Megjegyzés: ezek fogják majd a szintaxisban az **igei állítmány** szerepét betölteni.

- Non-finit alakok:

igenevek (*participium, infinitivus...*)

Megjegyzés: **más szerepet** fognak betölteni a mondatban.

Az ige morfológiája

ISMÉTLÉS

Morfológia:

- Derivációs (képzési) morfológia

*Egy hónapja: vajon az IGETÖRZSEK RENDSZERE
a derivációs morfológiához tartozik?*

Lehetséges érvek: produktivitás és transzparencia.

- Inflexiós (ragozási) morfológia: igeragozási paradigma (*conjugation*):

- Idő/aspektus, mód,

*a cselekvés egészére
információ*

A MAI TÉMA

- Non-finit alakok:

szám, személy (és nem, stb.) szerinti paradigma

*egyeztetés valamely
vonzattal (pl. alannyal)*

De vö. magyar: látom, látok, látlak.

igenevek (*participium, infinitivus...*)

Megjegyzés: ezek fogják majd a szintaxisban az **igei állítmány** szerepét betölteni.

Megjegyzés: **más szerepet** fognak betölteni a mondatban.

Igenevek = non-finit alakok

- Főnévi/melléknévi/határozói igenév:

Igéből származik:

- Morfológiailag: igeörzsenként az igei paradigma része, igeörzsek szerint.
- de a főnévi/melléknévi/határozószerzői morfológia jellegzetességei is megjelennek: szám (főnév, melléknév), nem (melléknév), birtokos szuffixum...
- Szemantikailag igeszerű: **lehet ágense, páciense**, lehet aktív vagy passzív...
- Szintaktikailag főnévi/melléknévi/határozószerzői funkciókat tölt be a mondatban

(folytatás a következő dián)

Igenevek = non-finit alakok

- Főnévi/melléknévi/határozói igenév:

- Szintaktikailag

főnévi/melléknévi/határozószerkezői funkciókat tölt be a mondatban:

alany:	<i>Olvasni jó.</i>		tárgy:	<i>Szeretek olvasni.</i>
határozó:	<i>Olvasva evett.</i>		jelző:	<i>olvasó ember</i>

- Non-finit: **nem az igei állítmány szerepét tölti be**, és ezért nem hordoz az egész mondatra vonatkozó információt (idő, aspektus, mód...).

idő, aspektus, mód...: az egész mondat jelentésének olyan összetevői, amelyeket a mondat „feje”, a *finit igealak* jelenít meg.

Igenevek = non-finit alakok

- *Non-finit*: nem az igei állítmány szerepét tölti be, és ezért nem hordoz az egész mondatra vonatkozó információt (idő, aspektus, mód...).
- Igéből származik: morfológiailag igeörzsenként az igei paradigma része.
- Főnévi/melléknévi/határozószói funkciókat tölt be a mondatban, és ezért főnévi/melléknévi/határozószói morfológia jellegzetességei is.

Ezért a non-finit igealakokon:

- Nincs aspektus, nincs mód. (Más nyelvekben: nincs idő se, kivéve elő/utóidejűség).
- Van akcióminőség (*Aktionsart*), mert az magának a cselekvésnek a jegye.
- Nincs személy. (Nem kell egyeztetni. Tárgyi és birtokos szuffixumok: ld. követk. diát.)
- Szám és nem: csak participiumok esetén. Ott sem igei örökség, hanem a melléknévi morfológia révén (szuffixumok alakja és funkciója a melléknévi mintát követi).

Igenevek = Non-finit alakok

	<u>alany/ágens</u>	<u>tárgy/páciens</u>
בְּשָׂמֵר יִשְׂרָאֵל	'amikor Izrael őriz'	'amikor Izraelt őrzik'
בְּשָׂמֵר (ו) אֵת יִשְׂרָאֵל		'amikor Izraelt őrzik'
בְּשָׂמְרֵנִי		'amikor engem őriznek'
בְּשָׂמְרִי	'amikor én őrzök'	
שׂוֹמֵר יִשְׂרָאֵל	(<i>a particip. antecedense</i>)	'Izrael őrzője'
שׂוֹמֵר אֵת יִשְׂרָאֵל ()		'Izraelt őrzi')

Inf. c.: בְּשָׂמֵר (ו) אֵת יִשְׂרָאֵל

Inf. c. שְׂמֵרֵנִי
Sg.1. páciens

Igeként viselkedik: pl. az *inf. constr.* a tárgyát accusativussal is kifejezheti.

És főnévként is viselkedik:

Inf. c.: בְּשָׂמֵר יִשְׂרָאֵל

Inf. c. שְׂמֵרִי
Sg.1. ágens

→ alany (ágens) kifejezése *genitivus subiectivusszal* (pl. *inf. constr.* + birt. szuff.).

→ tárgy (páciens) kifejezése *genitivus obiectivusszal*. Part. act.: שׂוֹמֵר יִשְׂרָאֵל

Infinitivus constructus

Főnévi igenév: igéből származik, de főnévi funkciót tölt be.

- Ige => van ágense, páciense. A páciens/tárgy tárgyi szuffixumként jelenik meg.
- Főnév => ágens/alany birtokos szuffixumként jelenik meg.

- (a) *Nominal*: főnévi használat (pl. nominativusi, genitivusi, stb. szerepekben)
- (b) *Temporal*: időhatározói használat
- (c) *Purpose*: (célhatározó),
- (d) *Result*: (eredményhatározó) ...

Infinitivus constructus

Speciális szerkezetek, kifejezések az *inf constructus* segítségével:

- (e) *Obligation*: kötelezettség
gyakran על és ל prepozíciókkal
- (f) *Imminence*: rövid időn belül beálló esemény (közeljövő)
- (g) *Specification*: ige módosítójaként és vonzataként

(Például: *szere^{te}k olvasⁿi*. Nyelvenként változik, hogy mely ige állhat főnévi igenévvel:
vö. *folytatom az olvas^{ást}*, de ang. *continue read^{ing}*, de izr. héber ממשיר לקרוא)
V.ö. BH שמר.

Infinitivus absolutus

A sémi nyelvek specialitása.

- (a) *Nominal*: főnévi használat (pl. nominativusi, genitivusi, stb. szerepekben).
- (b) *Emphatic*: hangsúlyozás.
- (c) *Manner*: (mód)határozó
(úton a határozószóvá való grammatikalizálódás felé?)
- (d) *Verbal substitute*: ige helyett.

Participiumok

Melléknévi igenév: igéből származik, de melléknévi funkciót tölt be.

- Ige => van ágense, páciense (bővítményként megjelenhet)
- Melléknév => nemben, számban egyezik az ágenssel/alannyal.

- (a) *Attributive*: minőségjelző
- (b) *Predicate*: állítmány
- (c) *Substantive*: főnévi használat: *minden mondattani szerep, amit főnév tölthet be, pl. alany, állítmány, tárgy...*

Vö. a melléknév
funkcióival a 2. fejezetben

Nomen actionis = sem peula שם פעולה

- Jellegzetes a bibliai héber utáni nyelvtörténeti korokban: misnai/rabbinikus, középkori, modern. (→ Lásd a modern héber órán.)
- Igéből képzett, „teljes értékű” főnevek; sokszor magyar *-ás/-és* képző.
- Ugyanúgy igeörzsenként, mint az infinitivusok, participiumok, bár kevésbé szabályos:

Qal: *qetíla*

Piel: *qittúl*

Hifil: *haqtala / heqtél*

Nifal: *hiqqatlút*

Hitpael: *hitqattəlút*

Nomen actionis

3.5.6 Verbal noun

שם הפעולה

Verbal nouns are abstract nouns that can be related to verbal roots and are associated with various verbal groups and patterns. Each *binyan* has one or more patterns of nouns that are derived from the roots and/or are associated with that *binyan*.

ט: *hímnemű*

נ: *nőnemű*

Nem mindig ugyanabban a törzsben, mint igeként. Kivételek előfordulnak.

Gutturális és gyenge: a „megszokott” jelenségek.

De ה"ל igék: בְּנִיָּהּ

reading, act of reading

agreement, discussion

excursion, trip

explaining; propaganda

explanation

development

שם פעולה

קְרִיאָה (נ)

הַדְּבָרוֹת (נ)

טְיוּל (ז)

הַסְּבָרָה (נ)

הַסְּבָר (ז)

הַתְּפִתְחוּת (נ)

שם פועל

לְקַרְא

לְהַדְּבֵר

לְטַיֵּל

לְהַסְבִּיר

לְהַתְּפַח

שורש

ק-ר-א

ד-ב-ר

ט-י-ל

ס-ב-ר

פ-ת-ח

Finit mondategységek

(tagmondatok, clauses)

(Arnold & Choi 5.1)

Névszói mondategységek

(5.1.1)

(a) Az állítmány főnév

Pleonastic pronoun opcionális
(témaismétlő névmás? kopula?)

(b) Az állítmány melléknév

(c) Az állítmány participium

(d) Az állítmány előjárós csoport

Szórend

- ALANY + határozott ÁLLÍTMÁNY:
azonosító
(az alany természetét, azonosságát jelöli)
- határozatlan ÁLLÍTMÁNY + ALANY:
leíró/minősítő
(alany minőségét, tulajdonságát írja le)

Ld. a tankönyvi példákat.

Igei állítmányt tartalmazó mondategységek (5.1.2)

(a) Az alany: főnév (tulajdonnév, határozott, határozatlan), névmás

(b) Szórend:

1. **Alapszórend: VSO.** (Előtte gyakran 1.) Azonban:

2. **Az alapszórend módosulhat:**

egy-egy mondatrész (S vagy O) kiemelése a mondat elejére →

(a) Hangsúly, fókusz, stb. az alanyon.

(b) Más alany, mint az előző mondatban.

(c) Hangsúly, fókusz, stb. a tárgyon vagy más mondatrészen.

(d) Költői szöveg ritmusa.

(e) Kérdésre adott válasz kiemelése.

(f) Kérdőszók mozgatása mondat elejére.

Előremozgatás:

\uparrow VSO → \uparrow S V O \uparrow VSO → \uparrow O VS

VSO-ból SVO vagy OVS:
a mondat eleji *waw* már
nem találkozik az igével,
így már nem *consecu-*
tivumos igealakok!

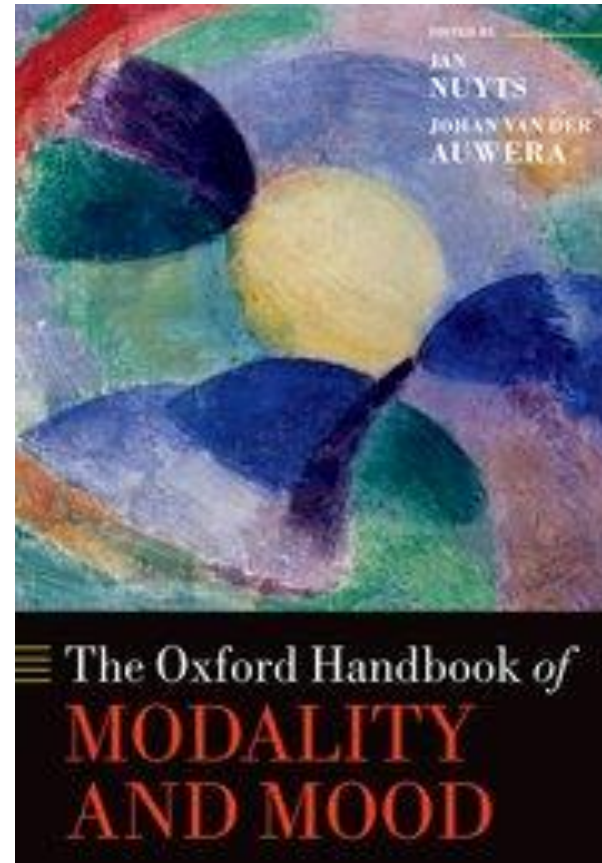
A kérdőszó és a válasz is topik pozícióba.

Vö. magyarul: *Ki ette meg a csokit?*

JÁNOS ette meg a csokit.

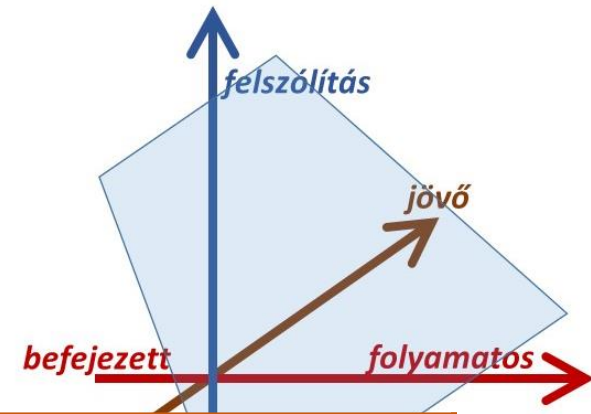
Arnold & Choi 3.5

Az igei láncolat:
waw-consecutivum

Aspektus – javasolt összefoglalás:

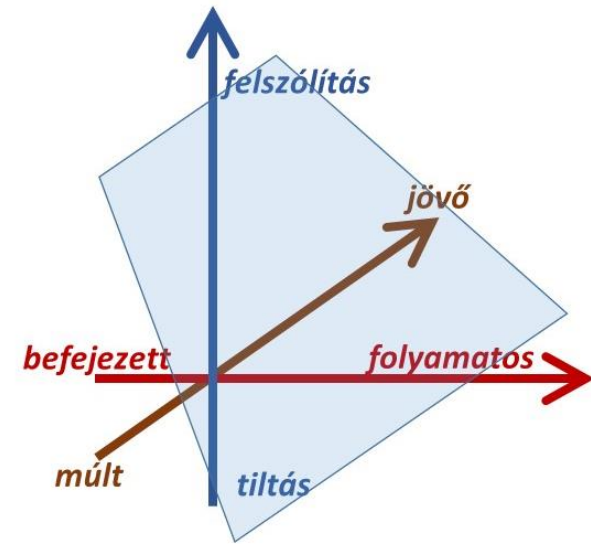
a két alak közti választást sok szempont („dimenzió”) összjátéka határozhatja meg

	PERFECTUMI ALAKOK	IMPERFECTUMI ALAKOK
<u>aspektus:</u>	<i>esemény v. (lezárt) állapot állandó érvény (pl. proveriális) lezárt, pontszerű</i>	<i>zajló folyamat progresszivitás ismétlődő, gyakorító (szokás)</i>
<u>modalitás:</u>	<i>bizonyosság (pl. profetikus) performatív „én megcselekszem”</i>	<i>feltételeesség, lehetőség stb. „mástól kívánom” (vö. jussivus)</i>
<u>idő:</u> abszolút:	<i>múltbeli</i>	<i>jövőbeli</i>
relatív:	<i>előidejűség</i>	<i>utóidejűség (+ praeteritum)</i>

Aspektus – javasolt összefoglalás:

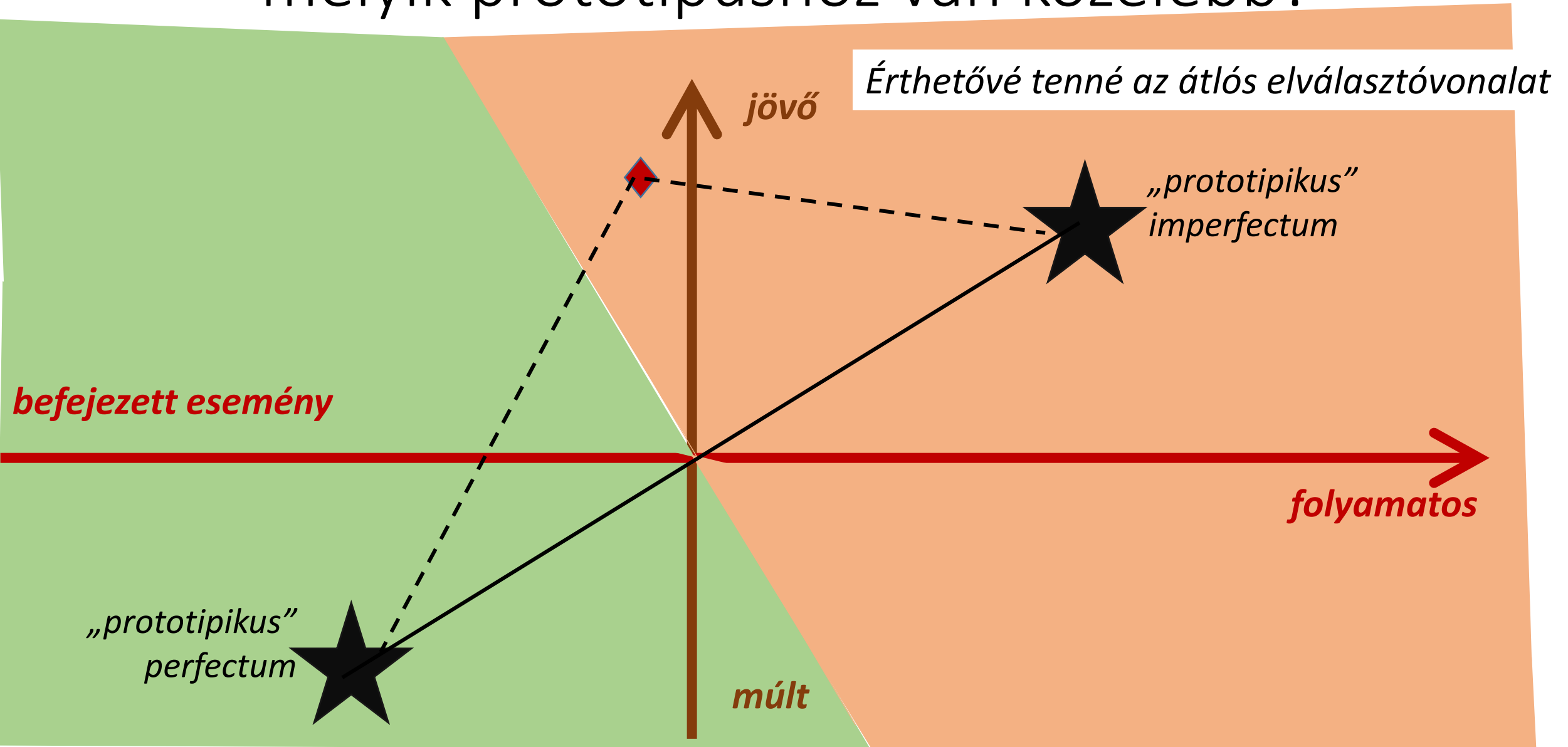
a két alak közti választást sok szempont („dimenzió”) összjátéka határozhatja meg

- „Prototipikus” perfectum:
 - aspektus: lezárt esemény
 - idő: múltbeli
 - modalitás: bizonyosság
- „Prototipikus” imperfectum:
 - aspektus: zajló folyamat
 - idő: jövőbeli
 - modalitás: opcionális

Nem „prototipikus” esemény esetén:
mérlegelni, melyik alak mellett „érvek” vannak többségben? Vajon a bibliai héber anyanyelvi beszélője súlyozhatott, mely szempontot („dimenziót”) tartotta fontosnak kiemelni morfológiai eszközökkel?

Aspektust vagy igeidő? Esetleg a megoldás:
melyik prototípushoz van közelebb?

A waw-consecutivum

Egy furcsa mondattani jelenség alkotóelemei:

- Mondatok egy szövegben: a szöveg kohézióját biztosító kötőszavak – 1
- Alapszórend: VSO
- Amely néha felborul
- Aspektus

Az igei láncolat:

szöveg = mondatok / igék láncolata

Waw-consecutivum

- Igével kell a mondatnak kezdődnie, kivéve, ha a mondat elé valamit kiemelünk, pl. 3.5.1(e). *dependent*.
- Igei láncolatban gyakran található az 'és' jelentésű \imath kötőszó az igével:
- Tankönyvünk felfogása: ekkor váltani kell a két igeragozási alrendszer közt.

Konverzív szerep:

váltás a másik konjugációs alrendszer jelentéseire

Narratívában vagy másutt: tartalmilag, kronológiailag, logikailag vagy másképp egymást követő mondatok /igék:

+ „the idea of succession”

Mit jelent ez az „idea of succession”?

Lásd a következő diákat.

Az igei láncolat

Waw-consecutivum

- Igével kell a mondatnak kezdődnie, kivéve, ha a mondat elé valamit kiemelünk, pl. 3.5.1(e). *dependent*.
- Igei láncolatban gyakran található az 'és' jelentésű waw kötőszó az igével:
- Tankönyvünk felfogása: ekkor váltani kell a két igeragozási alrendszer közt.

Konverzív szerep: váltás a másik konjugációs alrendszer jelentéseire

Az igei láncolat

3.5.1 *Waw*-consecutivum + imperfectum

- (a) Sequential: időbeli egymásutániség
- (b) Consequential: logikai következmény
- (c) Narratival: elbeszélés elindításaként
- (d) Epexegetical: az előző mondat kiegészítése, bővítése, magyarázata...
- (e) Dependent: (idő)határozói tagmondat után, attól „függő”

Lásd 4. fejezet (pp. 146–149):

a we- szócska funkciói / használati- és jelentésmezeje nagyon széles!

Az igei láncolat

3.5.2-3 *Waw*-consecutivum + perfectum

- (a) Sequential: időbeli egymásutániség
 - (b) Consequential: logikai következmény
 - (c) Volitional: kérés vagy parancs (modalitást fejez ki)
 - (d) Apodictic: feltétel után (*akkor...*), logikai szükségszerűségen alapuló
-
- Nem-kijelentő módú ige után (a) (succession),
vagy annak következtében, céljaként (b) (purpose)

Az igei láncolat *megtörése*

3.5.4 *Waw* conjunctive

- Nem *waw*-consecutive:
 - Valamilyen ok miatt borul a narratív sorrend és a VSO szórend, ezért
 - a *waw* egy főnévhez kapcsolódik, amely az ige megelőzi.
 - Az ige morfológiája és szemantikája a *waw*-consect. nélküli paradigmát követi
- A narratív sorrend és a VSO szórend borul, mert:
 - (a) Distinct subject: eltérő alanyok (megváltozik a mondat alanya)
 - (b) Simultaneous actions: egyidejű cselekvések
BT: fókuszos pozíció: párhuzamos mondatok, kiemelve az alanyok vagy a tárgyak kontrasztját.
 - (c) Anterior action: előidejűség – időbeli ugrás

Átvezetés az 5. fejezetbe!

Néhány példa elemzése, Gen. 14

(Gen. 14:14a) • וַיִּשְׁמַע אַבְרָם כִּי נִשְׁבְּהָ אֶחָיו

És meghallotta Ábrám, hogy fogságba esett a rokona (Lót).

VS(O) főmondat (aktív) és VS(O) mellékmondat (passzív)

(Gen. 14:23b) • וְלֹא תֹאמַר אֲנִי הִעֲשִׂיתִי אֶת-אַבְרָם

... hogy ne mondhasd: „ÉN gazdagítottam meg Ábrámot”.

Főmondatban tagadás (ezért nincs waw-consecutivum).

Mellékmondatban az alany fókuszpozícióba kiemelve:

megjelenik az opcionális személyes névmás, és előre jön (VSO → SVO).

Néhány példa elemzése, Gen. 14

(Gen. 14:24b) • עָנָר אֶשְׂכַּל וּמִמָּוֶה הֵם יִקְחוּ חֵלְקָם

Aner, Eskol és Mamre – Ők vegyék ki a részüket [a zsákmányból] [de nem én].

Alapszórend: VSO → fókuszkiemelés: SV_O → topikalizáció: S névmás V _ O.

Néhány példa elemzése, Gen. 14

• וַיָּשָׁב אֶת כָּל-הָרְכָשׁ וְגַם אֶת-לוֹט אָחִיו וְרַכְשׁוֹ הַנְּשִׁיב

(Gen. 14:16) וְגַם אֶת-הַנְּשִׁים וְאֶת-הָעָם:

Visszaadott minden vagyon. És [a fogságba ejtett] Lótot, [Ábrahám] rokonát és vagyonát is visszaadta. És a nőket és a népet is [is visszaadta].

Első mondategység: alapszórend: V(S)O.

Második mondategység: a tárgy topikpozícióba kiemelve: V(S)O → OV(S).

Harmadik mondategység: a tárgy topikalizálva + VP-ellipszis.

Néhány példa elemzése, Gen. 14

• וַיָּשָׁב אֶת כָּל-הָרְכָשׁ וְגַם אֶת-הַנְּשִׁים וְאֶת-הָעָם:
וְגַם אֶת-לוֹט אָחִיו וְרַכְשׁוֹ הַנְּשִׁיב
(Gen. 14:16)

Visszaadott minden vagyon. És [a fogságba ejtett] Lótot, [Ábrahám] rokonát és vagyonát is visszaadta. És a nőket és a népet is [is visszaadta].

Prepozíciós csoport: PP → P NP az elöljárót követi egy főnévi csoport.

A főnévi csoport állhat két, kötőszóval összekapcsolt főnévi csoportból.

Állhat egy főnévből + birtokos jelzőből (pl. birtokos szuffixum mint a személyes névmás genitivusa). És állhat főnévből és egy hozzá tartozó értelmezőből.

Néhány példa elemzése, Gen. 14

• וַיֵּצֵא מֶלֶךְ-סֹדֹם לִקְרַאתוֹ אֶתְרֵי שׁוּבוֹ מִהַכּוֹת אֶת-כְּדֹרְלַעְמֹר וְאֶת-הַמְּלָכִים

אַשּׁוּר אֲתוֹ אֶל-עֵמֶק שְׁוֵה הוּא עֵמֶק הַמֶּלֶךְ:
(Gen. 14:17)

És kiment Szodoma királya eléje [Ábrahám elé] – miután visszatért Kedorlaomer és a vele lévő királyok legyőzéséből – Émek-Savébe, amely a Király völgye.

Magyarul időhatározói alárendelt mellékmondat, de
héberül non-finit mondategység: P prepozíció + infinit. constr (+ S) + vonzat.

Rekurzió: az első infinit. constr. vonzata ismét egy P + infinit. c. + vonzat.

אַשּׁוּר אֲתוֹ: ki a névmás antecedense? הוּא עֵמֶק הַמֶּלֶךְ : azonosító névszói

Viszlát jövő szerdán!